

Folklorşünaslıq: problemlər, tədqiqlər

Füzuli BAYAT

Filologiya elmləri doktoru, professor

AMEA Folklor İnstitutu

E-mail: fuzulibayat58@gmail.com.

ORCID ID: 0000-0002-0811-5852

https://doi.org/10.59849/2309-7949.2025.2.33

MÜASİR DÖVRDƏ FOLKLOR NƏZƏRİYYƏSİNİN TƏDQIQAT PARADİGMLARI: NƏZƏRİ ÇƏRÇİVƏ VƏ PRİORİTET İSTİQAMƏTLƏR

Açar Sözlər: Folklor nəzəriyyəsi, tədqiqat paradigmları, transkultural folklor, rəqəmsal folklor, sosial antropoloji funksiya, multidissiplinar tədqiqat.

SUMMARY

RESEARCH PARADIGMS OF FOLKLORE THEORY IN THE MODERN ERA: THEORETICAL FRAMEWORK AND PRIORITY DIRECTIONS

This article comprehensively analyzes the theoretical-methodological foundations and research paradigms of folklore studies in the contemporary period. Moving beyond classical approaches to folklore research (mythological, historical-geographical, comparative), it underscores the necessity of new multidisciplinary, transnational, and transcultural methodologies. The study proposes that folklore be examined not merely as an archaic cultural phenomenon but as an ongoing, dynamic social process and an integral component of modern culture. The article offers a re-evaluation of folklore from ontological and epistemological perspectives. To this end, new research models are put forth based on theories such as “Environment and Transformation,” “Genre and Morphology,” and “Performance and Social Function.” Within the context of Azerbaijani folklore studies, transnational and transcultural approaches, the influence of the digital environment on folklore, and the research prospects of new genres and functions are systematically explored. These investigations propose significant directions for the integration of local folklore research into the global academic discourse. The multidisciplinary research direction highlights the importance of strategies connected to fields like philosophy, sociological anthropology, media studies, culturology, and gender studies for a deeper understanding of folklore. The primary priority of modern folklore studies is to perceive folklore not as a static object but as a living, constantly evolving process within its cultural, technological, and social contexts, and to develop appropriate theoretical frameworks for this purpose. This emphasizes the importance of studying the modern transformations of traditional folklore forms as well as entirely new emerging genres.

Keywords: Folklore Theory, Research Paradigms, Transcultural Folklore, Digital Folklore, Social Anthropological Function, Multidisciplinary Research.

РЕЗЮМЕ

СОВРЕМЕННЫЕ ПАРАДИГМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ТЕОРИИ ФОЛЬКЛОРА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ РАМКИ И ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ

Настоящая статья представляет собой комплексный анализ теоретико-методологических основ и исследовательских парадигм современного фольклороведения. В отличие от классических подходов к изучению фольклора (мифологического, историко-географического, сравнительного) подчеркивается необходимость новых междисциплинарных, транснациональных и транскультуральных методологий. Предлагается рассматривать фольклор не только как архаическое культурное явление, но и как непрерывный, динамичный социальный процесс и неотъемлемую часть современной культуры. В статье предложена переоценка фольклора с онтологической и эпистемологической точек зрения. С этой целью выдвигаются новые исследовательские модели, основанные на таких теориях, как “Среда и Трансформация”, “Жанр и Морфология”, “Исполнение и Социальная Функция”. В контексте азербайджанского фольклороведения

систематически исследуются перспективы изучения транснациональных и транскультуральных подходов, влияния цифровой среды на фольклор, а также новых жанров и функций. Эти исследования предлагают важные направления для интеграции отечественных фольклористических изысканий в глобальный научный дискурс. Междисциплинарный подход подчеркивает важность стратегий, связанных с такими областями, как философия, социологическая антропология, медиалогия, культурология и гендерные исследования, для более глубокого понимания фольклора. Основным приоритетом современного фольклороведения является восприятие фольклора не как статичного объекта, а как живого, постоянно меняющегося в культурном, технологическом и социальном контексте процесса, и создание соответствующих теоретических рамок для этой цели. Это подчеркивает важность изучения современных трансформаций традиционных фольклорных форм и совершенно новых жанров.

Ключевые слова: Теория фольклора, Исследовательские парадигмы, Транскультуральный фольклор, Цифровой фольклор, Социально-антропологическая функция, Междисциплинарные исследования.

GİRİŞ. Son yüzillikdə cərəyan edən dərin sosial-mədəni transformasiyalar, misli görünməmiş sürətlə baş verən texnoloji inqilablar və qloballaşma prosesləri, bəşər cəmiyyətlərinin təşəkkülünü, mədəniyyətlərarası münasibətlərini və əsasən də folklorun təbiətini, funksiyasını və ifa (icra) formalarını köklü şəkildə yenidən müəyyənləşdirmişdir. Ənənəvi olaraq, klassik kəndli cəmiyyətlərinin nisbətən qapalı və sabit mədəni mühitlərində təşəkkül tapmış folklor, günümüzdə demək olar ki, tamamilə fərqli bir ekoloji sistemə keçid etmişdir. Müasir dövrdə folklor, əsasən, şəhərləşmiş, qloballaşmış və rəqəmsal texnologiyaların əhatə dairəsinə daxil olmuş ictimai məkanların dinamik və daim dəyişən kontekstində formalaşır, yayılır və yenidən yaradılır. Bu sürətli və mürəkkəb dəyişikliklər fonunda, folklor nəzəriyyəsi sahəsində yeni konseptual yanaşmalara və əsaslı metodoloji yenilənmələrə olan ehtiyacın qaçınılmazlığı açıq-aydın şəkildə özünü göstərməkdədir.

Müasir dövrdə yeni yanaşma, şifahi şəkildə söylənən folklor nümunələrinin müxtəlif formalarını toplamaq və arxivləşdirməklə kifayətlənmir. Bu yanaşma, folklorun mahiyyətini daha dərinləməsinə anlamağı, onun təşəkkülünün və mövcudluğunun nəzəri-metodoloji əsaslarını mükəmməl şəkildə mənimsəməyi və müəyyən prioritet istiqamətlər üzrə sistemli araşdırmalar aparmağı tələb edir. Bu fəlsəfi və metodoloji mövqe, folkloru təsadüfən toplanmış material yığını kimi deyil, canlı, dinamik və mürəkkəb bir mədəni sistem kimi qəbul etməyə və öyrənməyə imkan verir. Bu sistemin hər bir komponenti, onun ümumi quruluşu və funksionallığı, müasir cəmiyyətin dəyişən reallıqları kontekstində analiz edilməkdədir.

Folklor nəzəriyyəsinin inkişafı, tarixən müxtəlif elmi məktəblərin və təfəkkür istiqamətlərinin təsiri altında formalaşmışdır (Bayat, 2007: 10-25). Tarixi-coğrafi məktəbin sələfi rolunu oynadığı erkən dövrlərdən başlayaraq, strukturalizm, funksionalizm, performans nəzəriyyəsi, poststrukturalizm və müasir mediya nəzəriyyələri kimi geniş spektrdə yer alan araşdırma cərəyanları, folklorun müxtəlif aspektlərini öyrənmək üçün əsas konseptual çərçivələr təmin etmişdir. Bu zəngin nəzəri irs, həmçinin Azərbaycan folklorunun özünəməxsusluğunu, zənginliyini və kompleksliyini dərinləməsinə anlamaq və tədqiq etmək üçün etibarlı bir fond rolunu oynayır. Azərbaycan folklorşünaslığının müasir mərhələsi, bu beynəlxalq elmi nailiyyətləri milli təfəkkürün və yerli mədəni kontekstin xüsusiyyətləri ilə sintez etməyi tələb edir.

Müasir elmi-nəzəri və metodoloji bazanın formalaşdırılması olmadan, XXI yüzilin mürəkkəb sosial-mədəni hadisələri – şəhər folkloru, rəqəmsal folklor, neo-folklor, transmilli mədəni axınlar və s. – elmi səviyyədə hərtərəfli və obyektiv şəkildə öyrənilə bilməz. Bu tədqiqatın əsas məqsədi, folklorşünaslığın qarşılaşdığı yeni çağırışlar şəraitində prioritet tədqiqat istiqamətlərini sistemləşdirmək və onların nəzəri əsaslarını müəyyən etməkdir. Bu məqalədə xüsusi diqqət, sosial-antropoloji kontekstdə tədqiqat sahələrinə, mühit və transformasiya nəzəriyyəsinə, janr və morfologiya problemlərinə, ifa (icra) və sosial funksiya nəzəriyyəsinə, həmçinin folklorun müasir mədəni mühitlə qarşılıqlı əlaqəsinə yönəldiləcəkdir. Bundan əlavə, folklorşünaslıqda multidissiplinar yanaşmanın əhəmiyyəti və tədris strategiyalarının inkişafı perspektivləri də ətraflı şəkildə araşdırılacaqdır.

Bu tədqiqat, Azərbaycan folklorşünaslığının müasir nəzəri problemlərini sistemli şəkildə təhlil etməyə, eyni zamanda beynəlxalq elmi diskursda milli folklorun öyrənilməsinin nəzəri əsaslarını təyin etməyə və bu sahədə yeni tədqiqat metodologiyaları təklif etməyə xidmət edəcəkdir.

1. Nəzəri-Metodoloji Baza: Müasir Tədqiqatlar Üçün Yeni Paradigma.

Müasir folklorşünaslıq, qlobal miqyasda formalaşmış nəzəriyyələrin yerli mədəniyyətə tətbiqi və adaptasiyası istiqamətində mühüm bir transformasiya dövründən keçir. Bu kontekstdə əsas prioritet, Azərbaycan folklorşünaslığının terminoloji və metodoloji aparatının yenilənməsi, eləcə də dünya elmində mövcud olan müasir nəzəri çərçivələrin milli spesifikaya uyğunlaşdırılaraq tətbiqi məsələsidir. Bu proses, sadəcə xarici elmi nailiyyətlərin mexaniki olaraq köçürülməsini deyil, milli-mənəvi dəyərlərimizlə sintez edərək, onların mədəni kontekstimizə uyğunlaşdırılmasını və yenidən konseptuallaşdırılmasını tələb edir. Ancaq bununla bağlı Azərbaycan folklorşünaslığında çox az iş görüldüyünü də qeyd etmək lazımdır. Bu sahədə indiyə qədər sadəcə iki nəzəri kitab nəşr edilmişdir (Bayat, 2010; Xavəri, S., Quliyev, H., Qarayev, S., 2016).

Bu yenilənmə prosesində aşağıdakı nəzəri yanaşmalar xüsusilə aktuallıq kəsb edir:

- Poststrukturalizm və rəqəmsal məkan. Poststrukturalizm folklor mətnlərinin vahid və sabit bir məna daşmadığı, mənanın daima dinləyici, kontekst və hakimiyyət münasibətləri tərəfindən yenidən qurulduğu fikrini irəli sürür. Bu nəzəriyyə, rəqəmsal mühitdə mətnlərin davamlı olaraq remiks (yenidən qarışdırma, yeni məcmuə yaratma) edilməsi və reinterpretasiya (yenidən şərh etmə, fərqli məna yükü ilə təqdim etmə) olunması proseslərini təhlil etmək üçün zəngin bir alət dəsti təqdim edir. Rəqəmsal folklorun tədqiqində, mətnlərin müxtəlif platformalarda, fərqli auditoriyalar üçün dəyişdirilərək yayılması bu yanaşma ilə daha dərinləndirən anlayışla bilər (Blank, 2009).

- Performans nəzəriyyəsi və virtual ifa. Performans nəzəriyyəsinin genişləndirilməsi, ifa anlayışını təkcə fiziki məkanla məhdudlaşdırmır. Müasir dövrdə performans, sosial şəbəkələrdə paylaşımlar, şərhlər yazmaq, “bəyənmə” düyməsini sıxmaq kimi virtual fəaliyyətləri də əhatə edir. Virtual ifa, anonimlik, avatarsızlıq (şəxsi identifikasiyanı açıq şəkildə təqdim etməmə, virtual obrazlar vasitəsilə təmsil olunma) və audiensiyanın qlobal xarakteri kimi yeni parametrlərlə zənginləşir (Howard, 2008). Bu, folklorun ifa edilməsi və qəbul edilməsi mexanizmlərini rəqəmsal dövrə uyğun olaraq yenidən dəyərləndirməyə imkan verir.

- Media nəzəriyyələri və internet folkloru. Media nəzəriyyələri, xüsusilə Marşall MakLyuenin “media mesajın özüdür” fəlsəfəsi əsasında formalaşmışdır

(Mak Lyuen, M., Fiore Q., 1967. Bu baxış bucağı, folklorun yeni media vasitəsilə necə transformasiyaya uğradığını anlamaq üçün kritik əhəmiyyət kəsb edir. Məsələn, internet meminin formatı (görüntü və qısa mətnin birləşimi) onun məzmununu, yayılma sürətini və təsir qüvvəsini birbaşa müəyyənləşdirir. Media vasitəsilə folklorun necə formalaşdığını, yayıldığını və transformasiyaya uğradığını təhlil etmək, müasir rəqəmsal mədəniyyətin anlaşılması üçün vacibdir.

Bu nəzəri və metodoloji yeniliklər, Azərbaycan folklorşünaslığının müasir elmi diskursda öz layiqli yerini tutması, yeni tədqiqat istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi və rəqəmsal dövrün spesifik folklor materiallarının elmi səviyyədə təhlili üçün zəmin yaradır.

2. Yeni Folklor Formalarının Janr Statusunun Müəyyən Edilməsi. Tədqiqat sahəsi olaraq folklorun daim inkişaf edən və dəyişən təbiəti, onun müasir cəmiyyətdəki yerini anlamaq üçün yeni metodologiyalar və təsnifatlar tələb edir. Klassik folklor janrlarının (nağıl, əfsanə, bayatı, lətifə, məzəli əhvalatlar və s.) funksionallığının zəifləməsi və sosial yaddaşdakı transformasiyası fonunda, müasir dövrün spesifik materiallarının tədqiqi aktual problem kimi qarşıya çıxır. Bu materialların elmi təhlili və təsnifatı üçün möhkəm nəzəri çərçivənin yaradılması vacibdir. Bu yeni folklor formalarını aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq mümkündür:

Yeni Folklor Formalarının Janr Statusunun Müəyyən Edilməsi

1. Şəhər folkloru. Şəhər folkloru təkcə köhnə şəhər əfsanələrini deyil, həm də müasir şəhər həyat tərzindən doğan yeni janrları əhatə edir. Buna ofis folkloru, o cümlədən ofis mühitində yaranan lətifələr və əfsanələr, qastrofolklor, yəni qida reseptlərinin, yeməklə bağlı məlumatların və miflərin paylaşılması, həmçinin şəhər mühitində formalaşan yeni mifologemlər daxildir. Bu sahə ənənəvi olaraq şəhər əfsanələri (Brunvand, 1981) və onların inanc sistemləri ilə əlaqəsi (Dégh, 2001) əsasında öyrənilmişdir. Bu folklor nümunələri, şəhər sakinləri arasında ünsiyyət vasitəsi funksiyasını yerinə yetirir.

2. Dini folklorun yenidən qurulması. Müasir dövrdə dini hekayələrin, müqəddəslər haqqında əfsanələrin və müxtəlif inanc praktikalarının onlayn və offline mühitdə yenidən formalaşması və yayılması aktual bir mövzuya çevrilmişdir. Dini hadisə və obrazların folklorlaşması xalq inanclarının qurulmasında mühim rol oynayır (Bayat, 2021; Bayat, 2023; Bayat, F. 2024). Həmçinin, yeni dini hərəkatların yaranması və onların folklorlaşması da diqqət mərkəzindədir. Bu proseslər, dini təsəvvürlərin və mədəniyyətin müasir dövrdə necə təcəssüm olunduğunu anlamaq üçün prioritet bir sahə təşkil edir.

3. Rəqəmsal folklor (Virtual folklor). Bu, internet mühitində yaranan və yayılan folklor materiallarını əhatə edir. Buraya internet memləri, şəhər əfsanələrinin onlayn variantları, gizli mövcud olduğu düşünülməyən mifik canlılar (yəni kriptidlər) haqqında hekayələr, qorxulu nağıllar və ya hekayələr və viral məzmunlar daxildir. Bu materialların əsas xüsusiyyətləri tez yayılma, anonim və kollektiv müəlliflik, qarışdırma və dəyişdirmə (remiks) mədəniyyəti və hipermetinlik kimi xarakteristikalarla təyin olunur (Blank, 2009; Howard, 2008). Rəqəmsal texnologiyaların inkişafı ilə yeni yaranan janrların formalaşması və yayılması sürətlənmişdir.

4. Kommersiya və reklam folkloru. Bu sahə kommersiya brendləri ətrafında yaranan mifologiyaları, marketing strategiyaları çərçivəsində yaradılan materialları,

şüarları və hətta şəhər əfsanələrini əhatə edir. Özəlliklə şayiə və mifik hekayələrin sosial funksiyaları və yayılma mexanizmləri araşdırılması yeni perspektivlər açacaqdır (Fine & Turner, 2001). Bu kontekstdə folklor öz ənənəvi funksiyasını dəyişərək istehlak cəmiyyətinin məqsədlərinə xidmət edir. Buradakı folklor materialları, məhsul və ya brend haqqında sosial qəbulu və marağı artırmaq üçün istifadə olunur.

Bu qruplaşdırma, müasir folklorun müxtəlif sahələrini əhatə etməklə yanaşı, onların tədqiqi üçün zəruri olan nəzəri və metodoloji yanaşmaların formalaşmasına kömək edir. Bu sahədə aparılacaq tədqiqatlar, folklorun dinamikliyini və onun cəmiyyətdəki rolunun davamlılığını göstərməkdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

3. Transmilli və Transkultural Tədqiqatlar Üçün Nəzəri Əsaslandırma.

Qloballaşmanın sürətləndiyi müasir dünyada folklorun tədqiqi ənənəvi milli sərhədləri aşaraq, onun transmilli (millətlərarası) və transkultural (mədəniyyətlərarası) bir fenomenə çevrildiyini müşahidə etmək mümkündür. Mədəni mübadilə, uyğunlaşma (adaptasiya) və məhz yeni yaranan mətn sayəsində müxtəlif mədəniyyətlər arasında folklor materialları daimi və canlı bir axın yaradır. Bu kontekstdə, folklorşünaslığın əsas istiqamətlərindən biri də məhz bu transmilli və transkultural yanaşmaları tətbiq etməkdir.

Bu prosesin əsasını mədəni transfer təşkil edir. Bu, bir mədəniyyətdən digərinə keçən folklor elementlərinin (məsələn, Azərbaycan nağıl motivlərinin Türkiyə seriallarında, yaxud əksinə, istifadə olunması) araşdırılmasını əhatə edir. Bu prosesdə əsas diqqət, həmin elementlərin orijinal mədəniyyətin təsirini tam itirmədən, yeni daxil olduğu lokal kontekstə necə uyğunlaşdırıldığı mexanizmlərinin öyrənilməsinə yönəldilməlidir. Bu uyğunlaşma təkcə mətnin özündə baş verən dəyişikliklərlə (məsələn, qəhrəmanların, məkanın lokalizasiyası) deyil, həm də onun təqdimatındakı fərqliliklərlə (məsələn, vizual dil, ifa üslubu) özünü göstərir.

Folklorun transmilli və transkultural tədqiqində hibridlik və özümükləşdirmə anlayışları mühüm yer tutur. Hibridlik, müxtəlif mədəni mənşəli iki və ya daha çox elementin qarışaraq yeni bir məhsul yaratmasıdır. Özümükləşdirmə isə daha dərin bir prosesi ifadə edir; bu, fərqli mədəniyyətlərin elementlərinin təkcə üst-üstə düşməsi deyil, tamamilə birləşib orijinal, üçüncü və müstəqil bir mədəni forma yaratmasıdır. Məsələn, Azərbaycan musiqisinə qlobal hip-hop ritmlərinin inteqrasiyası nəticəsində yaranan yeni ifa üslubu, ənənəvi bir nağılın qlobal populyar mediya formatında (animasiya, videooyun) təqdimi hibrid nümunədir, bu yeni məhsulun tamamilə özünəməxsus bir mədəni ifadəyə çevrilməsi isə özümükləşdirmənin nəticəsidir. Eynilə, internet memləri və digər rəqəmsal məzmunlar bu tip hibrid və mənimsənilmiş formaların ən dinamik nümunələridir.

Bu cür təhlillər, folklorun statik, dəyişməz bir struktura malik olmadığını, əksinə, dinamik, daima inkişaf edən və yeni mədəni təsirlərə açıq bir fenomen olduğunu bir daha təsdiqləyir. Nəticə etibarilə, folklorun bu şəkildə öyrənilməsi təkcə keçmişə işıq tutmur, həm də müasir mədəni proseslərin anlaşılması və milli mədəniyyətlərin qlobal miqyasda qarşılıqlı təsirinin qiymətləndirilməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

4. Folklorun Fəlsəfi Təhlili: Ontoloji və Epistemoloji Perspektivlər. Müasir folklorşünaslıq təkcə folklorun özünün təzahürləri ilə deyil, eyni zamanda insan, cəmiyyət və mədəniyyətin təbiətinə dair fundamental suallarla məşğul olmaqla, dərin

fəlsəfi bir tədqiqat istiqamətinə doğru irəliləməkdədir. Bu kontekstdə folklorun ontologiyası və epistemologiyası mühüm yer tutur.

Folklorun ontologiyası, “Folklor nədir?” sualına cavab axtarır. Bu, zaman və kontekstdən asılı olaraq dəyişən bir anlayışdır. Bir qayda olaraq “qədim” və “ənənəvi” kimi xarakterizə olunan folklor, müasir dövrdə öz mahiyyətini genişləndirərək “müasir”, “virtual” və hətta “müvəqqəti” formalar kəsb edə bilər. Onun varlıq statusunu müəyyənləşdirmək isə olduqca mürəkkəb bir məsələdir. Folkloru sadə bir mətn kimi qəbul etməliyik, yoxsa onu bir hadisə, davam edən bir proses, yoxsa cəmiyyətin iştirak etdiyi bir sosial praktika kimi dəyərləndirməliyik? Bu suallar, folklorun mahiyyətini və onun müxtəlif təzahürlərinin bir-biri ilə necə əlaqəli olduğunu anlamaq üçün zəruridir.

Digər tərəfdən, folklorun epistemologiyası, folklorun bizə sosial həqiqətlər haqqında nə öyrədə biləcəyi və bu bilikləri necə əldə edə biləcəyimiz sualına ünvanlanır. Folklor, cəmiyyətin kollektiv qorxularının, arzularının, ümidlərinin və travmalarının bir güzgüsü rolunu oynayır. Məsələn, pandemiyalar kimi global böhranlar dövründə yayılan şəhər əfsanələri və saxta xəbərlər, folklorun müasir bir təzahürü olaraq, cəmiyyətin global təhlükə qarşısında keçirdiyi psixoloji və sosial vəziyyəti anlamaq üçün dəyərli bir mənbə təşkil edir. Bu cür təzahürlər, sosial narahatlıqları, etibarsızlıqları və ya ümidləri əks etdirərək, cəmiyyətin kollektiv şüurunun anlaşılmasına kömək edir.

Müasir folklor nəzəriyyəsi, özünü sadəcə mətnləri təhlil edən bir fənn olmaqdan çıxararaq, mürəkkəb, çoxölçülü və daim dəyişən sosial-mədəni prosesləri anlamaq üçün əsas bir analitik alət kimi təqdim edir. Bu, folklorşünaslığın daha geniş bir fəlsəfi və sosial elmlər kontekstinə inteqrasiyasını zəruri edir. Azərbaycan folklorşünaslığının inkişafı, qaçılmaz olaraq, yeni nəzəri-metodoloji bazanın formalaşdırılmasından, klassik irslə müasir təzahürlərin inteqrativ tədqiqindən və folklorun fəlsəfi dərinliklərinin araşdırılmasından asılıdır (Bayat, 2008: 45–56). Təklif olunan bu tədqiqat istiqamətləri – nəzəri bazanın yenilənməsi, yeni janrların elmi əsaslarla öyrənilməsi, transmilli və transkultural yanaşmaların tətbiqi, həmçinin fəlsəfi təhlil – folklorun təkcə keçmişin səsi kimi deyil, həm də müasir dünyanın aktiv iştirakçısı və şərhçisi kimi başa düşülməsinə imkan verəcəkdir. Bu inteqrativ yanaşma təkcə elmi dəyər daşımır, həm də milli mədəni kodların dinamik inkişafını təmin etmək üçün mühüm praktiki əhəmiyyət kəsb edir.

5. Folklorun Sosial-Antropoloji Kontekstdə Tədqiqinin Nəzəri Əsasları.

Folklorun mahiyyətinin dərk edilməsi, onu yaradan və daşıyan cəmiyyətdən təcrid olunmuş şəkildə mümkün deyildir. Bu səbəbdən, folklorşünaslıqda sosial-antropoloji yanaşma tədqiqat istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsində fundamental əhəmiyyət kəsb edir (Bauman, 1975; Ben-Amos, 1971). Bu yanaşmanın epistemoloji kökləri Bronisław Malinovskinin funksionalizmi (folklorun sosial sistemdə spesifik funksiyası) (Malinowski, 1944) və Alfred Radcliffe-Brownun struktur-funksionalizmi (folklorun sosial strukturu qorumaqdakı rolu) (Radcliffe-Brown, 1952) konsepsiyalarına, həmçinin Franz Boasın tarixi partikulyarizmi (hər bir mədəniyyətin özünəməxsus inkişaf yolu) ilə qoyulmuşdur. Müasir dövrdə isə Dan Ben-Amosun “folkloru kiçik qruplar daxilində bədii kommunikasiya” kimi təyin etməsi (Ben-Amos, 1971: 12), Richard Baumanın performans nəzəriyyəsi (folklorun sosial hərəkət kimi təhlili)

(Bauman, 1975: 54) və Henry Glassienin maddi mədəniyyət və məkanın folklorik ifadəsini öyrənməsi (Glassie, 1999: 103) ilə bu ənənə daha da inkişaf etdirilmişdir.

Bu zəngin nəzəri irsə söykənərək, folklorla cəmiyyət arasındakı dialektik əlaqə, folklorun müasir mürəkkəb sosial strukturda oynadığı rol və onun gizli funksiyaları yenidən nəzərdən keçirilməli və konseptuallaşdırılmalıdır. Folklorun sosial hərəkətlərin formalaşmasındakı (məsələn, ekoloji etiraz aksiyalarında istifadə olunan şüarlar və simvollar), siyasi diskursun qurulmasındakı (mifologiyalaşdırılmış tarixi hekayələrin siyasi ritorikada instrumentalizasiyası) və həm kollektiv (milli, etnik), həm də fərdi kimliyin formalaşması proseslərindəki təsir mexanizmləri sisteməlik şəkildə araşdırılmalıdır. Xüsusilə, miqrasiya və məcburi köçkünlük kimi sosial travmatik hadisələr fonunda yaranan folklor nümunələrinin (nostalji bayatılar, yeni yurdlar haqqında mifologemlər) təhlili, bu tədqiqat sahəsinin ən aktual prioritetlərindən birini təşkil edir. Bu nümunələr kollektiv yaddaşın və uyğunlaşma strategiyalarının formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Klassik folklor janrlarının funksionallığının zəifləməsi və sosial yaddaşdakı transformasiyası fonunda, müasir dövrün spesifik materiallarının tədqiqinə cəlb edilməsinin zəruriliyi qabardılır.

Bu tədqiqat sahələrinin effektiv şəkildə həyata keçirilməsi üçün, müasir materialların təsnifatı və analizi üçün əsas nəzəri çərçivənin qurulması zəruridir. Bu geniş çərçivə daxilində iki əsas tədqiqat istiqaməti xüsusi diqqətə layiqdir:

1) Folklor və texnologiya, rəqəmsal mühitdə sosial quruculuq kimi nəzərdə tutulan tədqiqat sahəsinin əsas predmeti, virtual folklor və ya rəqəmsal folklor adlandırılan fenomenlərin sosial-antropoloji təhlilidir. Bu kontekstdə, rəqəmsal mühitin (sosial şəbəkələr, forumlar, messengerlər) spesifik kommunikativ ekologiyasında yaranan folklor nümunələrinin (internet memləri, viral məzmunlar, onlayn əfsanələr) yayılma dinamikasına, reproduksiya və adaptasiya mexanizmlərinə diqqət yetirilməlidir (Blank, 2009; Howard, 2008). Ənənəvi şifahi folklorun vizual, audial və multimedia formatları ilə əvəz olunması və ya onlarla inteqrasiya olunması prosesləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Tədqiqatlar göstərir ki, rəqəmsal folklor, ənənəvi folklor kimi, sosial qrup kimliyinin formalaşdırılması, qrup daxili həmrəyliyin möhkəmləndirilməsi və sosial həqiqətə kollektiv mənə verilməsi kimi əsas sosial funksiyaları yerinə yetirir (Howard, 2008). Ancaq bu proseslər qeyri-sinxron, qlobal miqyasda və anonimlik şəraitində həyata keçirilir.

2) Bu prosesdə folklor janrlarının transformasiyası və yeni sosial funksiyaları əsas tədqiqat sahəsi, ənənəvi folklor janrlarının müasir sosial-mədəni kontekstdə struktur və funksional dəyişikliklərə məruz qalması prosesinin öyrənilməsi önəmli xarakterə malikdir. Bu proses təkcə köhnə janrların modifikasiyasını deyil, həm də şəhər əfsanələri (Brunvand, 1981), dediqodular (Dégh, 2001; DiFonzo, N. and Bordia, P., 2007: 19-35), ofis folkloru, bazar folkloru və fan-folkloru olaraq bilinən və pərəstişkarlar tərəfindən yaradılan hekayələr kimi yeni janr və yarımjanrların formalaşmasını əhatə edir. Bu yeni formalar, folklorun müasir cəmiyyətdə davam edən dinamik və uyğunlaşan təbiətini aydın şəkildə nümayiş etdirir. Məsələn, şəhər əfsanələri qorxu və qeyri-müəyyənlik şəraitində mənəvi təhlükəsizlik mexanizmi kimi çıxış edərkən (Fine & Turner, 2001), dedi-qodu sosial nəzarət və qrup normalarının təsdiqi alətinə çevrilir (Dunbar, 1996). Bu cür tədqiqatlar, folklorun statik bir arxeoloji tapıntı deyil,

daim yenilənən və cari sosial proseslərə aktiv cavab verən canlı sosial praktika olduğunu sübut edir.

Bu tədqiqat sahələri, folklorun sadəcə keçmişin yadigarı olmadığını, həm də müasir cəmiyyətin dinamik proseslərini anlamaq üçün mühüm bir vasitə olduğunu vurğulayır.

6. Tədqiqatın Nəzəri Paradiqları və Prioritet Sahələri

a. Azərbaycan Folklorşünaslığının Nəzəri-Metodoloji Əsasları və Əsas İstiqamətləri. Azərbaycan folklorunun tədqiqi, sadəcə nağılları, əfsanələri, dastanları, lətifələri və mahnıları toplamaqdan ibarət deyil. Əksinə, folklorun mahiyyətini dərinlənən anlamağı, onun nəzəri-metodoloji əsaslarını mənimsəməyi və müəyyən prioritet istiqamətlərdə araşdırmalar aparmağı tələb edir. Bu yanaşma folkloru təsadüfi toplanmış material yığını kimi deyil, canlı və mürəkkəb bir sistem kimi görməyə imkan verir (Bauman, 1975; Ben-Amos, 1971). Azərbaycan folklorşünaslığının inkişafı və konseptual əsaslarını aşağıdakı anlayışlar çərçivəsində sistemləşdirmək olar:

1. Folklorun mahiyyəti və nəzəriyyənin əhəmiyyəti. Folklor, bir millətin kollektiv yaddaşı, adət-ənənələri və dünya görüşünün ifadəsidir. Folklor nəzəriyyəsi isə bu zənginliyi elmi cəhətdən təhlil etmək, onun yaranma, yayılma və transmissiya (nəsildən-nəslə ötürülmə) mexanizmlərini anlamaq üçün vacib olan analitik alətlər təmin edir (Dundes, 1965).

2. Ənənə və variativlik. Folklor ənənəsi, folklor nümunələrinin yarandığı və yaşatıldığı davamlı, dinamik bir prosesdir. O, keçmişlə indi arasında körpü rolunu oynayır və hər bir yeni ifaçının əlavə etdiyi kiçik dəyişikliklərlə (variativlik) daim yenilənir (Glassie, 1995). Kontaminasiya isə fərqli süjet və motivlərin bir-biri ilə birləşərək yeni bir mətn yaratması prosesidir ki, bu da Azərbaycan nağıl və dastanlarında geniş yayılmışdır.

3. Janrın formalaşması və sinkretizm. Folklor janrları (nağıl, dastan, bayatı, lətifə) zamanla formalaşır və cəmiyyətin ehtiyaclarının nəticəsidir. Erkən folklor formaları tez-tez sinkretik xarakter daşıyır, yəni söz, musiqi və rəqsi birləşdirirdi. Ayrı-ayrı janrların bu sinkretik mənbədən necə fərqləndiyini və müstəqil formalaşdığını öyrənmək mühüm tədqiqat sahəsidir.

4. İmprovizasiya və performans. Azərbaycan folklorunda, xüsusilə aşıq yaradıcılığında, improvizasiya mərkəzi rol oynayır. İfaçı mövcud süjeti və ya musiqini öz duyğu və məkanın tələblərinə uyğun olaraq yenidən formalaşdırır. Bu, folklorun statik deyil, performativ (ifa əsaslı) təbiətini vurğulayır (Bauman, 1975).

5. Bədii sistem, sublimasiya, təsvir və üslub. Folklor mətnləri, digər bədii əsərlər kimi, öz simvolları, obrazları və məna qatları ilə bütöv bir bədii sistem təşkil edir. Sublimasiya üsulu ilə mürəkkəb hiss və ideyalar (məsələn, “Koroğlu” dastanında igidlik və ədalət ideyası) simvolik şəkildə ifadə olunur. Təsvir və üslub xüsusiyyətləri (sabit epitetlər, təkrarlar, formullaşdırılmış ifadələr) isə folklorik dünyanın dəyişməz estetik funksiyasını təmin edir (Пронин, 1969).

6. Mifopoetik model, zaman və məkan. Folklor mətnlərindəki zaman (“bir vaxtlar”) və məkan (“uzaq diyarlar”) anlayışları reallıqdan fərqlənir və mifopoetik bir model yaradır. Bu universal quruluş, mətnin müxtəlif tarixi və mədəni kontekstlərdə başa düşülməsini və uyğunlaşdırılmasını təmin edir (Мелетинский, 1976).

7. Struktur təhlil, kompozisiya, süjet və nitq stereotipləri. Hər bir folklor mətninin öz kompozisiya quruluşu və süjet inkişafı var. Nitq stereotipləri (məsələn, nağıl başlanğıc və sonluq formulları) isə nəinki yadda saxlanılmanı asanlaşdırır, həm də janra aidiyyəti bildirir və dinləyicidə gözlənti yaradır (Рошияну, 1974).

8. Müqayisəli tədqiqatlar, ümumtürk kontekstində lokallıq və tipologiya. Azərbaycan folklore ümumtürk mədəni məkanının ayrılmaz hissəsidir. “Dədə Qorqud”, “Koroğlu”, “Aşıq Qərib” kimi dastanlar region daxilində geniş yayılmışdır. Ancaq local xüsusiyyətlər və variantlar da mövcuddur. Ona görə də, folklor tipologiyası və müqayisəli tədqiqatlar (məsələn, Dədə-Qorqudla başqa türk xalqlarının variantlarının və ya “Aşıq Qərib” ilə “Kozı Körpeş - Bayan Sulu”-nın müqayisəsi) Azərbaycan folklorunun həm ümumiliyini, həm də özünəməxsusluğunu ortaya qoymaq üçün prioritet tədqiqat sahəsi olaraq qalmaqdadır (Bayat, 2010).

Bu nəzəri əsaslar Azərbaycan folklorunun zənginliyini və mürəkkəbliyini dərinəndən anlamaq üçün bir çərçivə rolunu oynayır. Hər bir yeni tədqiqat bu anlayışlar əsasında qurularaq folklor irsinə daha çox aydınlıq gətirir. Bu aspektdən yanaşdıqda, folklorun dinamik təbiətini anlamaq üçün onun əsas tədqiqat istiqamətlərini və xüsusilə də mühit və transformasiya nəzəriyyəsini nəzərdən keçirmək vacibdir.

b. Mühit və Transformasiya Nəzəriyyəsi. Urbanizasiya proseslərinin folklorik ifa mühitinə, ifaçı-auditoriya qarşılıqlı əlaqəsinə və kommunikativ kontekstə təsir mexanizmlərinin təhlili əsas tədqiqat sahələrindən biridir (Georges & Jones, 1995). Bu çərçivədə, ənənəvi ifa mühitinin transformasiyası nəticəsində dezintegrasiyaya uğrayan və ya tamamilə yox olan folklor formaları ilə yanaşı, şəhər mühitinə spesifik olan yeni folklor nümunələrinin meydana çıxması prosesləri sistemli şəkildə öyrənilməlidir. Mühit və Transformasiya yanaşması iki əsas intellektual mənbədən qaynaqlanır:

1. Psixologiya. Karl Yung və Mari-Louiz von Franzun arxip nəzəriyyəsi və fərdiləşmə prosesi (Jung, 1968; von Franz, 1996). Bu yanaşma, müxtəlif mədəniyyətlərin folklorunda təkrarlanan universal motiv və obrazların (müdrək qoca, persona, kölgə) kollektiv şüuraltının təzahürü kimi başa düşülməsini təklif edir.

2. Antropologiya: Arnold van Gennep və Viktor Turnerin keçid mərasimləri və keçiş rituallarındakı qeyri-müəyyənlik, yəni liminalitet nəzəriyyəsi (Turner, 1969; van Gennep, 1960). Bu konsepsiya, folklor mətn və performanslarının insan həyatındakı keçid mərhələlərini (uşaqlıqdan yetkinliyə, təklikdən evliliyə) idarə etmək, strukturlaşdırmaq və məna vermək funksiyasını vurğulayır.

Bu anlayışları müasir hadisələrə (internet, şəhər əfsanələri) və müxtəlif mədəniyyətlərə tətbiq edən alimlər (məsələn, Bill Ellis (Ellis, 2003), Hilda Ellis Davidson (Davidson, 1993) və Klaris Pinkola Estes (Estés, 1992)) bu nəzəriyyələri daha da inkişaf etdirmişlər. Bu yanaşma şəhər mühitində folklorun struktur və funksional dəyişikliklərini izah edən integrativ bir nəzəri modelin qurulmasını zəruri edir. Bu baxımdan nəzəri tədqiqatlar xüsusilə aşağıdakı aspektlərə diqqət yetirməlidir:

- İfa kontekstinin virtualizasiyası üzbəüz folklor ifasının virtual mühitlə (sosial şəbəkələr, onlayn platformalar) əvəzlənməsi prosesi və bunun mətnin strukturuna, performans xüsusiyyətlərinə və məzmununa təsirini öyrənir (Blank, 2009; Howard, 2008).

- Auditoriya anlayışının dəyişməsi isə fiziki məsafənin aradan qalxması, auditoriyanın sosial-mədəni heterojenliyinin artması və anonimliyin yaratdığı yeni kommunikativ modellərin tədqiqini təmin edir (Baym, 2010).

- Konkret nümunələrin təhlili məsələn, meyxana janrının şəhər folkloru sistemindəki yeri və sosial funksiyalarının nəzəri əsaslandırılması; internet folklorunun yayılma dinamikası; ictimai nəqliyyat, reklam və avtomobil yazıları folkloru kimi marginal sahələrin nəzəri cəhətdən sistematizasiyası prosesi diqqət çəkir (Brunvand, 1981).

Repressiya dövrü folkloru, bazar folkloru, əsgər folkloru və söyüş folkloru kimi sahələrin tədqiqi, folklorun totalitar siyasi sistemlər, iqtisadi münasibətlər və kollektiv psixoloji vəziyyət fonunda necə formalaşdığını və funksiyalandığını izah edən əsas nəzəriyyələrin inkişafı üçün əvəzsiz empirik material təqdim edir. Bu cür tədqiqatlar folklorun tək cə mədəni ifadə deyil, həm də sosial müqavimət, psixoloji kompensasiya və kollektiv identikliyin saxlanması vasitəsi kimi çıxış etdiyini nümayiş etdirir.

c. Janr və Morfologiya Nəzəriyyəsi. Müasir dövrdə yeni yaranan folklor formalarının struktur xüsusiyyətlərinin və onların ənənəvi janrlarla qarşılıqlı əlaqəsinin müəyyən edilməsi əsas vəzifədir. Ancaq bu iki yanaşma folklorun öyrənilməsində fundamental rol oynamışdır. Janr nəzəriyyəsi Antti Aarne, Stith Thompson (Thompson, 1946) başlayıb daha sonra Hans-Jörg Uther (Uther, 2004), Alan Dundes (Dundes, 1964) və digərləri ilə davam etdirilmişdir. Morfologiya nəzəriyyəsinin əsasını isə Vladimir Propp (Пропп, 1969) qoymuş, onu Alan Dundes (motifem) (Dundes, 1962), Max Lüth (stilistik təhlil) (Lüthi, 1982) davam etdirmişdir. Müasir dövrdə bu istiqamətdə aşağıdakı məsələlər prioritet kimi qiymətləndirilməlidir:

- Yeni janrların morfoloji təsnifatı. Şəhər əfsanələri (Brunvand, 1981), qeyri-adi hadisə hekayələri (UFO, kriptidlər), çayxana dedi-qoduları, sosial şayiələr və müasir memoratların tipoloji və funksional xüsusiyyətlərinin araşdırılması. Bu tədqiqatlar, yeni janrların quruluşunu və ənənəvi nağıl, əfsanə, əsatir janrları ilə olan genetik və tipoloji əlaqələrini müəyyən edən nəzəri bir çərçivənin yaradılmasına xidmət edəcəkdir. Başqa bir nümunə lətifələrin müasir sosial-siyasi kontekstdə mövzu, qəhrəman və funksiya baxımından dəyişikliyə məruz qalması proseslərinin və onların virtual mühitdə sirkulyasiya xüsusiyyətlərinin təhlilidir (Oring, 2016).

- Yeni mifoloji materialların təhlili. Siyasi, dini və etnik kontekstdə yaranan neomifologiyaların təhlili və onların ictimai şüurun formalaşmasında ifadə etdiyi rol. Bu baxımdan xalq İslamı, ziyarətgah folkloru, Kərbəla hadisəsi ətrafında formalaşan mərasim və inanclar kimi sahələrin tədqiqini əhatə edən yeni bir mifologiya nəzəriyyəsinin formalaşmasına səbəb ola bilər (Bowman, 2012).

d. İfa və Sosial Funksiya Nəzəriyyəsi. Folklorik hadisəni yaradan və onu qəbul edən subyektlərin (ifaçı/auditoriya) sosial-demografik, psixoloji və gender xüsusiyyətləri əsasında folklorun performativ aspektlərinin tədqiqi üçün nəzəri model işlənilməlidir. Bu modelin əsas istiqamətlərinin əhatə dairəsi genişdir. Çünki sosial funksiya sosial antropologiyadan gəlir və folklorun cəmiyyət daxilində niyə və necə yaşadığını izah etməyə çalışır. Bunun əsas nümayəndələri Bronisław Malinowski (Malinowski, 1944) və Alfred Radcliffe-Brown (Radcliffe-Brown, 1952) olmuşdur. İfa (performans) nəzəriyyəsi isə 1970-ci illərdə meydana çıxdı və diqqəti mətnin özündən onun ifasına yönəltdi, folkloru yaradan və təkrarlayan insanların konkret bir zaman və məkanda, müəyyən bir auditoriya qarşısında həyata keçirdiyi yaradıcılıq

prosesi kimi öyrənməyə başladı. Əsas nümayəndələri Dell Hymes (Hymes, 1975), Richard Bauman (Bauman, 1975), Roger D. Abrahams (Abrahams, 2005) olmuşdur (Bayat, 2009: 79-86).

Bu çərçivədə aşağıdakı tədqiqat sahələri vacibdir:

- Söyləyici sosiolinqvistikası söyləyicinin yaşı, cinsi, sosial statusu, təhsili və psixoloji durumu ilə onun janr repertuarı və ifa üslubu arasındakı əlaqəni təhlil edir. Xüsusilə qadın söyləyicilərin fəaliyyəti, onların seçdiyi janrlar və bu janrların gender xarakteri xüsusi vurğulanmalıdır (Mills, 1993).

- Qadın folklorununun tədqiqi uşaq baxımı mərasim folkloru, evə dair inanclar, məişət sehləri kimi sahələrin gender aspektdən tədqiqi, həmçinin, qadın təbabəti ilə bağlı olan folklorik fiqurların (əbə/həbə, baxıcı, falçı) sosial-mədəni kontekstdəki yeri və funksiyalarının araşdırılmasını önə çıxarır. Ailə folklore problemləri də bu kontekstdə nəzərdən keçirilməlidir (Jordan & Kalçik, 1985).

- Peşə və ənənəvi bilik folklore dezinteqrasiyaya uğramış ənənəvi sənət və peşələrin (duluşçuluq, dəmirçilik, həsirçilik, qalayçılıq və s.) folklor kontekstində öyrənilməsinə, ənənəvi tibbin (xalq həkimliyi, türkəçarələr) folklor sistemindəki yerini öyrənir. Bu tədqiqatlar gündəlik həyat və peşə fəaliyyətinin folklorun yaranması və yaşaması prosesinə təsirini izah edən nəzəriyyənin əsasını təşkil edir (Jones, 2000).

e. Folklorun Mədəni Mühitlə Qarşılıqlı Əlaqəsi Nəzəriyyəsi. Folklorun mədəni mühitlə qarşılıqlı əlaqəsi nəzəriyyəsi, folklorun tək-cə mətn kimi deyil, onu yaradan, daşıyan və dəyişən mədəni kontekstin ayrılmaz bir parçası kimi öyrənilməsi deməkdir. Bu nəzəri yanaşma, folklorla cəmiyyət arasındakı qarşılıqlı, dinamik və dialektik əlaqəni ön plana çıxarır. Bu nəzəri perspektivə görə, folklor mədəni mühitin məhsuludur, eyni zamanda mədəni mühit də folklor vasitəsilə davamlı olaraq yenidən istehsal olunur və formalaşır (Dundes, 1980; Bauman, 1992). Nəzəriyyənin əsasını qoyan, davam etdirən və tənqidi yanaşma ilə onun sahəsini genişləndirən alimlər Franz Boas (Boas, 1940), Bronislaw Malinowski (Malinowski, 1944), Alan Dundes (Dundes, 1980) və Richard Bauman (Bauman, 1992) olmuşdur.

Bu baxımdan, folklorun müasir media mühitində yenidən istehsalı, adaptasiyası və yayılması prosesləri üçün nəzəri çərçivə yaradılmalıdır. Bu aspekt iki əsas istiqaməti əhatə edir:

1. Media və folklor. Burada əsas olan televiziya serialları, kino və digər kütləvi informasiya vasitələrində xalq ədəbiyyatı motivlərinə, dini rəvayətlərə və mifoloji arxetiplərə istinadların təhlilidir (Koven, 2008). Bu, folklorun “ikinci şifahi” (Ong, 1982) və ya “mediatik” mühitdə necə transformasiyaya uğradılaraq yeni mənə və funksiyalar qazandığını izah edən media-folklor nəzəriyyəsinin formalaşdırılmasına kömək edəcəkdir. Bu, folklorun ənənəvi məzmununun kütləvi media tərəfindən necə mənimsənildiyini, yenidən şərh edildiyini və istehlakçı mədəniyyətinə çevrildiyini öyrənməyi əhatə edir.

2. Uşaq folkloru və sosiallaşma yox olmaqda olan ənənəvi uşaq oyunlarının, lağlağaların toplanması, sistematikləşdirilməsi və təhlilini nəzərdə tutur (Opie & Opie, 1969). Bu material əsasında uşaq və gənclər arasında folklorun sosiallaşdırılması və tərbiyəvi funksiyasının necə həyata keçiyi, mədəni dəyərlərin və kollektiv yaddaşın nəsil-dən-nəsilə ötürülmə mexanizmləri nəzəri səviyyədə öyrənilməlidir. Oyunların cəmiyyətin mədəni kodlarının, sosial qaydalarının və kollektiv şüurunun

formalaşmasında və saxlanmasında oynadığı rol xüsusi diqqət mərkəzində olmalıdır (Sutton-Smith, 1997).

7. Folklorşünaslıqda Multidissiplinar Tədqiqat və Təlim Strategiyası: Müasir Perspektivlər. Müasir folklorşünaslığın inkişafı, tədqiqat sahəsində fənlər-arası yanaşmanı əsas prioritet kimi qəbul edir. Bu strategiya, müxtəlif elmi fənlərin metodoloji alətlərinin və perspektivlərinin, ortaq bir problemin və ya tədqiqat obyektinin – məsələn, nağıl, əfsanə, dastan, mərasim və ya inanc sistemi – ümumiləşdirilmiş şəkildə öyrənilməsi məqsədilə sintezini ehtiva edir (Blank & Howard, 2013). Folklor nəzəriyyəsi, onun zəngin və çoxşaxəli təbiətini tam şəkildə anlamaq üçün sosiologiya, psixologiya, antropologiya, dinlər tarixi, dilçilik, media və rəqəmsal mədəniyyət tədqiqatları kimi fənlərlə sıx inteqrasiya olunaraq tədqiq edilməlidir. Bu cür multidissiplinar yanaşma, folklor hadisələrinin daxili mürəkkəbliyini daha dərin səviyyədə anlamağa və cəmiyyətdəki funksional rolunu müəyyənləşdirməyə imkan yaradır.

Bu tədqiqat istiqamətində əsas vəzifələrdən biri də müasir tələblərə cavab verən tədris proqramlarının hazırlanmasıdır. Müasir folklorun dinamikasını və müasir nə-zəri çərçivəni əks etdirən “Rəqəmsal folklor”, “Folklor və media”, “Şəhər folkloru”, “Gender və folklor” kimi yenilikçi kurslar və tədris modullarının tətbiqi zəruridir. Bu tədris proqramları, gələcək mütəxəssislərin təkcə ənənəvi folklor nümunələrini deyil, həm də rəqəmsal mühitdə yaranan yeni folklor formalarını təhlil etmək bacarığını inkişaf etdirməyə xidmət etməlidir. Bu, folklorşünasların informasiya texnologiyalarının sürətli inkişaf etdiyi bir dövrdə yaranan yeni mədəni təzahürləri anlamaq və qiymətləndirmək üçün lazımi alətlərə sahib olmalarını təmin edəcək.

Paralel olaraq, Azərbaycan və türk xalqlarının folklorunun nəzəri problemlərinə həsr olunmuş beynəlxalq səviyyəli konfransların, seminarların və qonaq mühazirələrinin təşkili, eləcə də xarici tədqiqatçılarla birgə elmi layihələrin həyata keçirilməsi və təcrübə mübadiləsinin gücləndirilməsi, bu sahənin beynəlxalq elmi diskursa inteqrasiyası üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir. Folklor nəzəriyyəsi sahəsində aparılacaq işlər, qeyd olunan multidissiplinar tədqiqat və təlim strategiyalarını koordinasiya edərək, Azərbaycan folklorşünaslığının müasir elmi standartlara uyğunlaşmasına və beynəlxalq arenalarda layiqli mövqə tutmasına mühüm töhfə verə bilər. Bu inteqrasiya, həmçinin, folklorşünaslığın cəmiyyətin sosial, mədəni və ideoloji həyatındakı rolunu daha aydın şəkildə ortaya qoymağa kömək edəcəkdir.

NƏTİCƏ. Müasir dövrdə folklorşünaslığın inkişafı folklor nəzəriyyəsinin davamlı yenilənməsi və multidissiplinar yanaşmanın tətbiqi ilə sıx bağlıdır. Bu tədqiqat göstərdi ki, folklor nəzəriyyəsi sahəsində əsas prioritetlər aşağıdakı istiqamətlərdə formalaşır:

Birincisi, folklorun sosial-antropoloji kontekstdə öyrənilməsi onun cəmiyyətlə qarşılıqlı əlaqəsini anlamaq üçün əsas təşkil edir. Folklorun sosial hərəkətlərin formalaşmasında, siyasi diskursun qurulmasında və kollektiv şəxsiyyətin formalaşması proseslərindəki təsir mexanizmləri müasir tədqiqatların mərkəzində durur. Xüsusilə miqrasiya, urbanizasiya və məcburi köçkünlük kimi sosial hadisələr fonunda yaranan folklor nümunələri, kollektiv yaddaşın və uyğunlaşma strategiyalarının formalaşmasında açar rol oynayır.

İkincisi, mühit və transformasiya nəzəriyyəsi şəhərləşmə və rəqəmsallaşma şəraitində folklorun dəyişən təbiətini anlamaq üçün vacib konseptual çərçivə təmin

edir. İfa kontekstinin virtualizasiyası, auditoriya anlayışının dəyişməsi və yeni folklor formalarının meydana çıxması prosesləri, folklorun statik deyil, dinamik və davamlı dəyişən bir fenomen olduğunu bir daha sübut edir.

Üçüncüsü, janr və morfolojiya nəzəriyyəsi ənənəvi və müasir folklor formalarının qarşılıqlı əlaqəsini öyrənmək üçün fundamental əhəmiyyət kəsb edir. Yeni janrların morfoloji təsnifatı, onların ənənəvi nağıl, əfsanə və əsəti janrları ilə olan genetik və tipoloji əlaqələrinin müəyyən edilməsi, folklorun davamlılıq və dəyişiklik dinamikasını anlamağa imkan verir.

Dördüncüsü, ifa və sosial funksiya nəzəriyyəsi folklorun canlı performativ təbiətini və onun cəmiyyətdəki rolunu ön plana çıxarır. Söyləyici sosiolinqvistikası, qadın folklorunun gender aspektdən tədqiqi və ənənəvi peşə biliklərinin folklor kontekstində öyrənilməsi, folklorun gündəlik həyat və peşə fəaliyyəti ilə sıx əlaqəsini nümayiş etdirir.

Beşincisi, folklorun mədəni mühitlə qarşılıqlı əlaqəsi nəzəriyyəsi folklorun mediatik mühitdə yenidən istehsalı, adaptasiyası və yayılması proseslərini öyrənmək üçün konseptual baza yaradır. Media-folklor qarşılıqlı əlaqəsi və uşaq folklorunun sosializasiya funksiyası, folklorun müasir mədəni mühitdəki davamlılığını və uyğunlaşma qabiliyyətini nümayiş etdirir.

Nəhayət, folklorşünaslıqda multidissiplinar yanaşma sahənin inkişafı üçün prioritet istiqamət kimi meydana çıxır. Antropologiya, sosiologiya, psixologiya, linqvistik, mediaşünaslıq və rəqəmsal mədəniyyət tədqiqatları ilə fənlərarası əməkdaşlıq, folklor hadisələrinin mürəkkəbliyini daha dərinləndirən anlamağa imkan verir. Müasir tələblərə uyğun tədris proqramlarının hazırlanması, beynəlxalq elmi əməkdaşlığın genişləndirilməsi və Azərbaycan folklorunun nəzəri problemlərinə həsr olunmuş tədqiqatların dərinləşdirilməsi, Azərbaycan folklorşünaslığının müasir elmi tələblərə cavab verməsi və beynəlxalq aləmdə layiqli yer tutması üçün zəruridir. Folklor nəzəriyyəsinin gələcək inkişafı, ənənəvi anlayış və yanaşmaların müasir kontekstdə yenidən şərhindən, həmçinin yeni nəzəri modellərin və metodoloji alətlərin işlənilməsindən asılı olacaq. Bu istiqamətdə aparılacaq tədqiqatlar nəinki folklorşünaslığın inkişafına, həm də Azərbaycan mədəni irsinin qorunub yaşadılmasına və dünya mədəniyyəti kontekstində onun yerinin müəyyən edilməsinə əhəmiyyətli töhfə verəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abrahams, R. D. (2005). *Everyday life: A poetics of vernacular practices*. University of Pennsylvania Press.
2. Bauman, R. (1975). *Verbal art as performance*. *American Anthropologist*, 77(2), 290–311. <https://doi.org/10.1525/aa.1975.77.2.02a00030>
3. Bauman, R. (1992). Contextualization, tradition, and the dialogue of genres: Icelandic legends of the *kraftaskáld*. In A. Duranti & C. Goodwin (Eds.), *Rethinking context: Language as an interactive phenomenon* (pp. 125-145). Cambridge University Press.
4. Bayat, F. (2007). Folklorşünaslıqda nəzəri məktəblər və tədqiq metodları. *Folklor və etnoqrafiya*, (2), 10–25.
5. Bayat, F. (2008). Qloballaşan dünyada folklorun yeri və sosial funksiyaları. *Folklor və etnoqrafiya*, (2), 45–56.
6. Bayat, F. (2009). Sözlü kompozisiya metodunda söyləyici tipinin özellikləri. *İpek Yolu: "Azərbaycan" Universitetinin Məqalələr Toplusu*, (2), 79–86.

7. Bayat, F. (2010). *Folklor haqqında yazılar (Nəzəri məsələlər)*. Elm və təhsil.
9. Bayat, F. (2021). *Qissədən əfsanəyə, yazıdan sözə. Folklorlaşan ulul-əzm peyğəmbərlər. Dini folklor 1*. Elm və təhsil.
10. Bayat, F. (2023). *Profandan qutsala, tarixdən mifə folklorlaşan bəni-İsrail peyğəmbərləri. Dini folklor 2*. Elm və təhsil.
11. Bayat, F. (2024). *Dini mifoloji konteksdə kosmoqoni və esxatoloji miflər (Əvvəl zamanla axırxaman qissələrinin folklorlaşması). Dini folklor 3*. Elm və təhsil.
12. Baym, N. K. (2010). *Personal connections in the digital age*. Polity Press.
13. Ben-Amos, D. (1971). Toward a definition of folklore in context. *The Journal of American Folklore*, 84(331), 3–15. <https://doi.org/10.2307/539729>
14. Blank, T. J. (Ed.). (2009). *Folklore and the Internet: Vernacular expression in a digital world*. Utah State University Press.
15. Blank, T. J., & Howard, R. G. (2013). *Tradition in the twenty-first century: Locating the role of the past in the present*. University Press of Colorado.
16. Boas, F. (1940). *Race, language and culture*. The Macmillan Company.
17. Bowman, M. (2012). *Vernacular religion in everyday life: Expressions of belief*. Routledge.
18. Brunvand, J. H. (1981). *The vanishing hitchhiker: American urban legends and their meanings*. W. W. Norton & Company.
20. Davidson, H. E. (1993). *The lost beliefs of Northern Europe*. Routledge.
21. Dégh, L. (2001). *Legend and belief: Dialectics of a folklore genre*. Indiana University Press.
22. DiFonzo, N. and Bordia, P. (2007). Rumor, Gossip and Urban Legends, *Diogenes*, (213), 19–35.
23. Dunbar, R. (1996). *Grooming, Gossip, and the Evolution of Language*. Faber and Faber.
24. Dundes, A. (1962). From etic to emic units in the structural study of folktales. *The Journal of American Folklore*, 75(296), 95–105. <https://doi.org/10.2307/538171>
25. Dundes, A. (1964). *The morphology of North American Indian folktales*. Suomalainen Tiedeakatemia.
26. Dundes, A. (1965). *The study of folklore*. Prentice-Hall.
27. Dundes, A. (1980). *Interpreting folklore*. Indiana University Press.
28. Ellis, B. (2003). *Aliens, ghosts, and cults: Legends we live*. University Press of Mississippi.
29. Estés, C. P. (1992). *Women who run with the wolves: Myths and stories of the wild woman archetype*. Ballantine Books.
30. Fine, G. A., & Turner, P. A. (2001). *Whispers on the color line: Rumor and race in America*. University of California Press.
31. Georges, R. A., & Jones, M. O. (1995). *Folkloristics: An introduction*. Indiana University Press.
32. Glassie, H. (1995). Tradition. *Journal of American Folklore*, 108(429), 395–412. <https://doi.org/10.2307/541653>
33. Glassie, H. (1999). *Material culture*. Indiana University Press.
34. Howard, R. G. (2008). The vernacular web of participatory media. *Critical Studies in Media Communication*, 25(5), 490–513. <https://doi.org/10.1080/15295030802468065>
35. Hymes, D. (1975). Folklore's nature and the sun's myth. *The Journal of American Folklore*, 88 (350), 345–369. <https://doi.org/10.2307/539322>
36. Jones, M. O. (2000). *What's rude about that? The folklore of the workplace*. In L. Dégh (Ed.), *Indiana Folklore: A Reader* (pp. 215-234). Indiana University Press.

37. Jordan, R. A., & Kalčik, S. J. (Eds.). (1985). *Women's folklore, women's culture*. University of Pennsylvania Press.
38. Jung, C. G. (1968). *The archetypes and the collective unconscious* (2nd ed.). Princeton University Press.
39. Koven, M. J. (2008). *Film, folklore, and urban legends*. Scarecrow Press.
40. Lüthi, M. (1982). *The European folktale: Form and nature*. Indiana University Press.
41. MakLyuen, M., Fiore Q. (1967). *The Medium is the message: An inventory of effects*. Random House
42. Malinowski, B. (1944). *A scientific theory of culture and other essays*. The University of North Carolina Press.
43. Mills, M. A. (1993). *Rhetorics and politics in Afghan traditional storytelling*. University of Pennsylvania Press.
44. Ong, W. J. (1982). *Orality and literacy: The technologizing of the word*. Methuen.
45. Opie, I., & Opie, P. (1969). *Children's games in street and playground*. Oxford University Press.
46. Oring, E. (2016). *Joking aside: The theory, analysis, and aesthetics of humor*. University Press of Colorado.
47. Radcliffe-Brown, A. R. (1952). *Structure and function in primitive society: Essays and addresses*. Cohen & West.
48. Sutton-Smith, B. (1997). *The ambiguity of play*. Harvard University Press.
49. Thompson, S. (1946). *The folktale*. Holt, Rinehart and Winston.
50. Turner, V. (1969). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Aldine Publishing.
51. Uther, H.-J. (2004). *The types of international folktales: A classification and bibliography*. Suomalainen Tiedeakatemia.
52. Van Gennep, A. (1960). *The rites of passage*. University of Chicago Press.
53. Von Franz, M.-L. (1996). *The interpretation of fairy tales* (Rev. ed.). Shambhala.
54. Xavəri, S., Quliyev, H., Qarayev, S. (2016). *Folklorun funksional strukturu: multidissiplinar kontekst*. Elm və təhsil.
55. Мелетинский, Е. М. (1976). *Поэтика мифа*. Наука.
56. Пропп, В. Я. (1969). *Морфология сказки*. Наука.
57. Рошияну, Н. (1974). *Традиционные формулы сказки*. Наука.

